

Piotr Błędowski

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie¹
Instytut Pracy i Spraw Socjalnych²

O polityce społecznej wobec ludzi starych w Polsce

Michał Kubiak

*Polityka społeczna wobec ludzi starych w Polsce
na tle współczesnych przemian społeczno-gospodarczych*

Gdańsk 2016, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 388 s.

Problemy związane ze starzeniem się ludności oraz zapewnieniem godziwych warunków bytu zwiększającej się liczbie ludzi starych stają się coraz częściej przedmiotem analizy naukowej. Ze względu na zmiany zachodzące w społeczeństwie polskim i w gospodarce od lat 90. poprzedniego stulecia, poprzedzone różnymi trudnościami ekonomicznymi oraz napięciami politycznymi, również starość, jako etap życia, podlega w wielu przypadkach procesom przewartościowań. Chodzi tu nie tylko o zmiany warunków życia, ale i przeobrażenia społeczne, kulturowe i technologiczne, które wpływają bardzo szybko zarówno na samą starość, jak i na jej postrzeganie w społeczeństwie.

W ostatnich latach szybko wzrasta liczba publikacji naukowych poświęconych szeroko rozumianym społecznym aspektom starości. Analizy są dokonywane między innymi z perspektywy nauk o polityce publicznej, polityki społecznej, socjologii, pedagogiki, ekonomii,

¹ SGH, al. Niepodległości 162, 02-554 Warszawa; adres internetowy autora: piotr.bledowski@sgh.waw.pl

² IPiSS, ul. Bellottiego 3B, 01-022 Warszawa

a nawet zarządzania. Nieunikniona, podobnie jak w innych obszarach nauki, specjalizacja sprawia, że coraz trudniej o uzyskanie kompletnego obrazu badanego zjawiska czy procesu. Tak jest również ze starością i starzeniem się. Tym większe zainteresowanie budzą publikacje dokonujące całościowego przeglądu badanej problematyki.

Taki charakter ma książka Michała Kubiaka, poświęcona ocenie polityki społecznej wobec ludzi starych w Polsce w zmieniających się warunkach społeczno-ekonomicznych. Autor, absolwent studiów politologicznych i organizacji pomocy społecznej, postawił sobie za cel ustalenie, w jaki sposób kształtowała się polityka społeczna wobec ludzi starych od początku okresu transformacji ustrojowej i ekonomicznej. Analiza kończy się na roku 2010, choć w pracy znajdują się liczne fragmenty ukazujące zmiany, jakie dokonywały się w kolejnych latach. Myślę, że z korzyścią dla książki byłoby doprowadzenie analizy przynajmniej do roku 2012, kiedy rozpoczęły się zmiany o charakterze instytucjonalnym i został wprowadzony w życie Rządowy Program na rzecz Aktywności Osób Starszych. Autor wspomina wprawdzie o tym w Zakończeniu, ale pełniejsze uwzględnienie w analizie działań z lat 2012 i 2013 w istotny sposób wzbogaciłoby zaprezentowaną pracę. Okres ponad pięciu lat, jaki upłynął od roku 2010, był na tyle bogaty w wydarzenia dotyczące polityki społecznej wobec osób starszych (i w ogóle polityki wobec osób starszych, nawet tej bez przymiotników), że warto byłoby poświęcić mu więcej miejsca.

Mimo to trzeba podkreślić, że autor przygotował bardzo starannie monografię, w której zawarł wszystkie ważniejsze wydarzenia z obszaru polityki społecznej wobec osób starszych oraz trafnie scharakteryzował warunki, w jakich ta polityka była realizowana. Uprzedzając końcową ocenę, już teraz chcę stwierdzić, że z tą publikacją powinni zapoznać się wszyscy, których interesuje podejście administracji publicznej, a zwłaszcza państwowej, do kształtowania sytuacji bytowej ludzi starych.

Publikacja jest bardzo obszerna, chociaż składa się tylko z czterech rozdziałów. Każdy z nich jest poświęcony odrębnemu kompleksowi zagadnień. W pierwszym został omówiony dorobek naukowy badań nad starością i procesem starzenia się. Obok streszczenia dyskusji nad definicjami starości i sposobami jej rozumienia pojawiają się tu jednak informacje świadczące wprawdzie o erudycji autora, ale raczej zbyteczne z punktu widzenia celu pracy; mam tu na myśli na przykład przegląd stanowisk w sprawie progów starości. Równie erudycyjny charakter ma kolejna część tego rozdziału, zawierająca krótką charakterystykę teorii starzenia się. Ponieważ ten wątek nie jest wykorzystany w dalszej części pracy, można go było raczej pominąć, tym bardziej że podobne opisy można znaleźć także w innych publikacjach. W kolejnym fragmencie tego rozdziału autor trafnie opisuje zmiany w strukturze demograficznej ludności Polski, zwracając uwagę na przeobrażenia w populacji ludzi starych i towarzyszące im konsekwencje dla społeczeństwa.

Dokonana prezentacja problematyki starości i wpływu procesu demograficznego starzenia się na funkcjonowanie społeczeństwa została uzupełniona o kluczowy z punktu widzenia celu pracy rozdział, w którym M. Kubiak opisał zmiany w polityce społecznej w okresie transformacji systemowej. Zmian tych było tak wiele, a ich konsekwencje okazały się na tyle poważne, wieloaspektowe i trwałe, że zapewne każdy czytelnik będzie mógł uznać, iż zabrakło mu omówienia jakiegoś elementu procesu transformacji. Nie

czyniłbym autorowi z tego powodu zarzutu, bowiem nie jest to książka o transformacji, ale o polityce wobec ludzi starych, realizowanej między innymi w tym okresie. Moje uznanie budzi natomiast fakt, że transformacja została dobrze scharakteryzowana i autor uwzględnił wszystkie najważniejsze jej aspekty, wpływające na politykę adresowaną do seniorów. Analizując oddziaływanie transformacji na tę politykę, autor chyba najczęściej odwołuje się do socjologów, znacznie rzadziej do ekonomistów i polityków społecznych, ale dzięki temu łatwiej jest przypomnieć sobie (a młodszym czytelnikom — zrozumieć) źródła i specyfikę transformacji w Polsce oraz jej konsekwencje dla warunków i poziomu życia społeczeństwa. Autor słusznie podkreśla, że populacja ludzi starych była szczególnie chroniona i chociaż nie wszystkie zabiegi mające na celu zachowanie jej poziomu konsumpcji i realnych dochodów okazały się skuteczne, panujące wówczas przekonanie, że to ludzie starzy nieśli na swoich barkach ciężar transformacji, było bezpodstawne. W dalszej części mowa jest o zmianach w polityce społecznej wynikających z potrzeby jej dostosowania do realiów gospodarki rynkowej. Podzielałam opinię autora o wyłącznie deklaracyjnym charakterze treści art. 20 Konstytucji RP, który dotyczy zasad społecznej gospodarki rynkowej jako podstawy ustroju gospodarczego RP, oraz głównie roszczeniowym wobec państwa charakterze „polskiej” solidarności społecznej. Z punktu widzenia tematu publikacji bodaj najważniejsza jest jednak uwaga, że istotnym utrudnieniem w realizacji polityki społecznej jest brak skryształizowanej (i — dodałbym — zaakceptowanej przez najważniejsze ugrupowania polityczne) koncepcji rozwoju społecznego. Ten brak odbija się również na pewnej fragmentaryczności polityki społecznej wobec osób starszych. Wnioski zawarte na końcu rozdziału bardzo trafnie charakteryzują politykę społeczną w okresie transformacji i jej wpływ na później podejmowane działania.

Rozdział trzeci jest poświęcony omówieniu celów i zakresu działania polityki społecznej wobec ludzi starych. Autor rozpoczyna go od omówienia istoty starości jako kwestii społecznej. Niezwykle trafnie brzmi stwierdzenie, że sam fakt, iż wzrasta liczba ludzi starych, nie decyduje jeszcze o istnieniu kwestii społecznej. Na podstawie lektury wielu artykułów prasowych można by odnieść wręcz odmienne wrażenie. Starość w pewnych wymiarach stanowi jednak taką kwestię i polityka społeczna powinna jej zaradzić. Analizując definicje polityki społecznej wobec ludzi starych oraz modele tej polityki, M. Kubiak dokonuje krytycznego przeglądu polskiej literatury dotyczącej polityki społecznej wobec ludzi starych. Na podkreślenie zasługuje samodzielność myślenia i krytyczne, podbudowane konkretnymi założeniami podejście do niektórych cytowanych opinii. Bardzo obszerna, licząca 31 stron, część dotycząca podmiotów polityki społecznej wobec ludzi starych wymaga jednak uporządkowania według jasno sprecyzowanych kryteriów.

W czwartym rozdziale mowa jest o sytuacji ludzi starych w Polsce, a więc w części przynajmniej o efektach realizowanej polityki. Odwołując się do danych statystycznych, autor charakteryzuje potrzeby i problemy ludzi starych (przy czym trzeba podkreślić, że potrzeby są o wiele jaśniej zdefiniowane niż problemy). Następnie przedstawia strukturę źródeł utrzymania seniorów oraz poziom ich życia (ta część wymaga jednak dalszego doprecyzowania, zwłaszcza w odniesieniu do kategorii poziomu życia), sytuację mieszkaniową i rodzinną (ta druga wydaje mi się ważniejsza z punktu widzenia realizacji celów

polityki wobec seniorów i umieściłbym ją na pierwszym miejscu), a wreszcie stan zdrowia i poziom sprawności. W końcowej części rozdziału zostały zaprezentowane oceny dotyczące innego obszaru polityki wobec ludzi starych, a mianowicie aktywności zawodowej i społecznej osób starszych.

W Zakończeniu znajdujemy najważniejsze ustalenia dokonane przez autora. Dotyczą one i samej polityki wobec ludzi starych, i sytuacji seniorów w Polsce.

Istotą recenzji jest nie tylko zaprezentowanie treści książki, ale i krytyczne odniesienie się do jej zawartości. Z tą myślą przystępowałem do lektury i muszę przyznać, że jestem w nie lada kłopotcie, gdyż z tego drugiego obowiązku trudno byłoby mi się wywiązać. Całość publikacji uznaję bowiem za niezmiernie interesującą i wartościową. Autor wykonał imponującą pracę, uważnie czytając bardzo dużą liczbę publikacji, do których celnie się odwołuje. Wykorzystuje wprawdzie niemal wyłącznie literaturę polskojęzyczną, ale trudno zgłaszać o to pretensje, skoro książka dotyczy właśnie Polski i autor nigdzie nie deklaruje woli przeprowadzania jakichkolwiek porównań międzynarodowych. Byłoby zresztą o nie bardzo trudno, ponieważ proces transformacji ustrojowej przebiegał w każdym z krajów byłego bloku wschodniego nieco inaczej, odmiennie też kształtowały się w nich stosunki polityczne.

Jestem pod wrażeniem ogromu pracy wykonanej w ramach studiów literaturowych, a także pełen uznania dla dyscypliny autora, który skoncentrował się na sprawach z jego punktu widzenia najważniejszych, bez wchodzenia w detale i dyskusowania zagadnień o charakterze drugoplanowym. Oczywiście, można uważać, że kolejność (odzwierciedlająca zapewne wagę) opisywanych zagadnień powinna być inna, można też zastanawiać się nad trafnością wskaźników wykorzystanych do charakterystyki ekonomicznych aspektów transformacji, ale są to decyzje, do których podjęcia autor miał pełne prawo i które w żadnej mierze nie wypaczyły trafności formułowanych sądów i ocen.

Konkludując, chcę stwierdzić, że Michał Kubiak opublikował bardzo interesującą książkę, w której dokonał przeglądu działań w ramach polityki wobec ludzi starych oraz charakterystyki jej podstaw teoretycznych. Wykazał się kompetencją, znajomością omawianej problematyki i umiejętnością formułowania wyważonych ocen. Książka została starannie zredagowana, co powinno być faktem zupełnie oczywistym, ale ostatnio coraz bardziej zasługuje na podkreślenie.